

Oklarheter om tystnadsplikten består, Svensk Kyrkotidning nr 19, 2011

Utanför domkyrkan i Linköping finns ett anslag om själavård och samtal i katedralen. Erbjudandet avslutas med upplysningen: "Vi har tystnadsplikt!".

Det är en vanlig kyrklig formulering. Fast lite märklig. Som kvalitetssäkring nämns inte att prästen i katedralen har en särskild själavårdsutbildning, lång erfarenhet eller annan kompetens. Inte heller att man är speciellt kunnig i andliga och existentiella frågor och problem. Istället betonar man sekretessen som något särskiljande från annan möjlighet att få dryfta sina personliga problem i samhället. Tystnadsplikten, och då särskilt den absoluta tystnadsplikten, har blivit något av Svenska kyrkans varumärke i utbudet av samtal.

Men kyrkoarbetarens tystnadsplikt har också rest en mängd komplicerade frågor. Särskilt gäller det den absoluta tystnadsplikten för vinningstjänsten. Hur ska diakonen kunna arbeta bland samhällets nödställda och utsatta och ofta i nära samarbete med socialtjänsten? Vilken tillgång och möjlighet finns till handledning när man har absolut tystnadsplikt. Vad innebär absolut tystnadsplikt för prästens möjlighet att arbeta i team och i telefonsjälavård? Hur vet man när ett samtal är att betrakta som enskild själavård?

Betänkandet Ett skyddat rum. Tystnadsplikten i Svenska Kyrkan (Svenska kyrkans utredningar 2010:3) har sökt besvara dessa frågor och klargöra begreppen. Kyrkomötet skall i höst ta ställning till utredningens förslag. Det är dock min uppfattning att betänkandet långt ifrån lyckats finna klargörande lösningar på dessa frågeställningar. Tvärtom tror jag att man riskerar permanenta otydligheter och problem, vilket gör det svårt för främst den enskilde prästen och dessutom utsätter henne eller honom för rättsosäkerhet.

När prästen och psykoterapeuten Göran Bergstrand kom med sitt förslag att den absoluta tystnadsplikten borde gälla endast bikten men inte den enskilda själavården (Bikt, enskild själavård, tystnadsplikt – vad menar vi egentligen? 2005), var vi många som både höll med och kände en stor lättnad. Vi tog nog också för givet att ett kommande beslut i Kyrkomötet skulle bli efter dessa erfarna tankar. Frågor om handledning kunde därmed gå att besvara och prästen behövde inte riskera bli utsatt för anklagelser att ha brutit sin absoluta tystnadsplikt vid oklara samtalsförhållanden.

Samtidigt skulle den absoluta tystnadsplikten bevaras, men enbart vid bikten som en tydlig urskiljbar handling och speciell relation.

Betänkandet har dock gått en annan väg och vill behålla den absoluta tystnadsplikten för präster även vid enskild själavård. Man skapar därmed en slags kyrklig hierarki med olika grader av tystnadsplikt knutna till skilda kyrkliga tjänster.

I botten finns en grundläggande tystnadsplikt i all församlingsvårdande verksamhet, som gäller alla kyrkoarbetare. Ovanpå det har diakonen en särskild tystnadsplikt som följer med diakonvigningen. Den är inte absolut eftersom diakonen får eller vid särskilda tillfällen skall röja en uppgift, trots att den framkommit vid själavårdande samtal. I praktiken är det svårt att skilja denna diakonala nivå från tystnadsplikten i församlingsvårdande verksamhet. Men i och med att den är knuten till vigningen varar den livet ut. Prästens tystnadsplikt är mer sträng än diakonens och vi talar då om den absoluta tystnadsplikten, vilken gäller såväl bikt som enskild själavård. Det finns alltså tre nivåer av tystnadsplikt knutna till tre yrkeskategorier. Jag ser en risk att man i framtiden kommer att komparera dessa nivåer som sträng, strängare och strängast, eller bra, bättre och bäst och därmed försvaga allvaret av sekretessen i den församlingsvårdande tystnadsplikten som gäller all personal och som redan den bör vara mycket omfattande och seriös.

Ett särskilt dilemma är svårigheten att definiera vad som är enskild själavård och därmed när prästens absoluta tystnadsplikt gäller och inte gäller. Redan före betänkandet har vi i Svenska kyrkan lämnat begreppet *själavårdande samtal* till förmån för *enskild själavård*, som är mer avgränsande. Men otydligheten kvarstår. Här får betänkandet problem med att förklara för läsaren vad som är enskild själavård. Det är ett personligt möte, säger man, mellan en präst eller diakon och en konfident. Men det kan också röra sig om en liten grupp människor, exempelvis en familj. Men det är inte familjen vid ett sorgehus eller sorgesamtal. Fast det kan blir det under vissa förutsättningar. Enskild själavård innebär att man bestämt en särskild tid och plats för samtalet. Men det kan också vara ett samtal som äger rum spontant vid en fest.....

Betänkandet trasslar in sig i resonemang och avgränsningar. Ju längre betänkandet uppehåller sig vid frågan vad som är enskild själavård, desto mer rörigt blir det. Resultatet blir att betänkandet flyttar över ansvaret att förklara och förstå begreppet

enskild själavård till den enskilde prästen. Det finns gott om formuleringar i betänkandet som:

"Det tillhör prästens ansvar se till....". "Det är viktigt att prästen är uppmärksam på vad som gäller....". "Därmed får prästen utifrån sitt eget omdöme....". "Det är viktigt att präster själva är helt på det klara med under vilka förutsättningar som ett samtal kan föras....". "Gränserna för vad som ligger i begreppet aidentifiering måste ligga på den handledde prästens omdöme...". "Det är därmed prästens sak att i en sådan situation efter bästa förstånd och samvete fatta ett beslut om agerande".

Med andra ord: Det betänkandets utredningsgrupp själv inte förmår lösa och definiera, lägger den i knäet på den enskilde prästen att ta ansvar för, som sedan har att försvara sig inför något av de 13 domkapitlen där tanke och beslut kan skilja sig åt. Det är att göra det lätt för sig! Det innebär en rättsosäkerhet för den enskilde prästen. Särskilt som hon eller han *"till tillsynsorgan som underlag för granskning inte får lämna ut sådana uppgifter som erhållits vid bikt eller enskild själavård"*.

Till betänkandets positiva förtjänster hör att det tydligt fastslår att personalsamtal inte är enskild själavård och att ett samtal där hot uttalas mot prästen upphör att vara enskild själavård. Men hot kan vara mer eller mindre tydliga och inte alltid handla om fysiskt våld. Instrumentell skam kan också vara ett hot. En präst kan bli utsatt för hot att anmälas och offentligt kritiseras, bland annat för just detta med tystnadsplikten. Vad gäller då?

Jag har de sista åren som handledare mött allt fler präster som vid olika situationer anklagats för att bryta sin absoluta tystnadsplikt. Prästen befinner sig då ofta i någon form av konflikt med en annan person, som då man tvingas sätta gränser för någon, ge en tillrättavisning, försvara sig mot kritik eller skydda tredje person. Det påminner lite om den problematik journalisten Maciej Zarmebas beskrivit i sin artikelserie: "Först kränkt vinner" (Dagens Nyheter 17 och 18 februari 2008); Är man i konflikt med en präst säger man att han eller hon brutit med sin tystnadsplikt eftersom en sådan anklagelse ger en form av övertag. "Det är du som har kränkt mig och nu måste du göra som jag vill". Prästen å sin sida känner skam att anklagas för just detta.

Jag ställer mig frågande hur en enskild präst i framtiden över huvud taget vågar anmäla misstanke att ett barn far illa, även om man fått kännedom om det utanför den enskilda själavården. Jag kan också se svårigheter för prästen att arbeta i närheten av

medarbetare som har rätten att göra anmälan. Risken är stor att prästen få klä skott även för denna anmälan. Över huvud taget saknas ett barnperspektiv vad som gäller vid själavård och samtal med omyndig person.

Frågan om möjlighet till handledning vid absolut tystnadsplikt diskuteras också i betänkande. Det var bland annat denna fråga som fick Göran Bergstrand föreslå att absolut tystnadsplikt enbart ska gälla vid bikt. Betänkandet motsätter sig denna tanke och menar att det visst är möjligt förena handledning med absolut tystnadsplikt:

”Handledning syftar till att behandla prästens och diakonens reaktioner och inte primärt konfidentens material. Handledningens syfte är att göra prästen och diakonen bättre skickad att hjälpa konfidenten”.

Jag hävdar att det råder ett absolut motsattförhållande mellan de båda meningarna ovan. Hur blir någon hjälpt av att själasörjaren ensidigt ältar sina egna känslor i skuggan av konfidentens belägenhet? Om man enbart inriktar sig på prästen/diakonens känslor och reaktioner, hjälper man inte konfidenten. Konfidenten behöver också råd, information, kunskap, insikt och en färdighet att göra bruk av dessa i sitt liv.

Betänkandet bygger sin ståndpunkt på två åldrande freudianska begrepp; överföring och motöverföring, som förlorat mycket av sin betydelse i modern psykologi. Dessutom läggs kravet vad som är en tillräcklig avidentifiering på prästen att själv förstå. Det blir ingen trygg och användbar handledning av sådana anvisningar. Och detta i en tid när präster och diakoner ställs inför allt mer komplicerade frågeställningar, relationsmönster och livsöden. Vid jämförelsen med tystnadsplikten i andra kyrkor har utredningsgruppen förbisett att en svenskkyrklig präst arbetar med bredare och mer komplexa mänskliga frågeställningar, än vad präster i många andra kyrkotraditioner gör. Syftet med den enskilda själavården i Svenska kyrkan är inte att vakta kyrkliga dogmer, utan att bistå människor i kris och utsatthet. För det behövs en tillgänglig handledning.

I många stycken bygger betänkandet på fromma förhoppningar som står långt ifrån verkligheten. Ett sådant exempel är när man diskuterar så kallade vaneringare (eller åtterringare) i telefonsjälavården. Om en person själv avslöjar att denna ringt flera gånger och talat med olika präster ska inte samtalet betraktas som enskild själavård, medger betänkandet. Men i de flesta fall är detta någon som den uppringande själv aggressivt förnekar, trots att prästen tydligt känner ingen personen från ett flertal

tillfällen. Gäller absolut tystnadsplikt då eller inte? Betänkandet ger inga svar. Prästen får själv fatta beslut och själv stå för de eventuella konsekvenserna.

Den slutsats jag själv kommer till efter att ha läst betänkandet Ett skyddat rum, är att absolut tystnadsplikt enbart bör finnas vid bikten. Då ingår absolut tystnadsplikt i ett tydligt avgränsat liturgiskt drama. När betänkandet flyttar över denna dramaturgi till andra former av samtal, uppstår genast en otydlig och diffus gråzon av olika frågeställningar och dilemman.

Det vore enklast och tydligast om alla fyra profiler och övrig personal omfattades av en och samma tystnadsplikt i församlingsvårdande arbete. En tystnadsplikt som är tydlig och långtgående och som gäller alla, istället för betänkandets tredelade hierarkiska uppdelning av olika yrkesgrupper i kyrkan. Om det är nödvändigt att ha en särskild tystnadsplikt knuten till vigningstjänsten bör denna se lika ut för såväl präster och diakoner när det gäller enskild själavård, alltså inte vara absolut. Endast bikten bör vara relaterad till en absolut tystnadsplikt. Betänkandet har inte lyckats visa på en tydlig avgränsning vad som är enskild själavård eller när ett samtal upphör att vara det. Inte heller har de kunnat garantera en trygg, modern och adekvat handledning för präster. Istället har man sökt anpassa handledningsbegreppet till den absoluta tystnadsplikten. Det är människa som blir till för sabbaten, i denna utredning.

Vart tog Göran Bergstrands väl genomtänkta och erfarna reflektioner vägen? Min egen slutsats är att betänkandet driver absolut tystnadsplikt vid enskild själavård som ett varumärke för Svenska kyrkan. En princip, mer än en genomtänkt och klok strategi. Man gör det på sina egna prästers bekostnad. Det är inte rimligt.

Jakob Carlander